

TÍZ ÉVNYI *KORUNK*. KISMONOGRÁFIA EGY KISEBBSÉGI FOLYÓIRATRÓL

Botházi Mária: *Átmenetek. A harmadik Korunk rendszer váltó tíz éve*

■ 2013. május 8., reggel tíz óra. Szerdai nap, a hét közepe, így már látszott a városon a két nap munka utáni fásultság. A vártnál gyérebb volt az autósforgalom, az emeletre vezető lépcsőket sem lepték el – amúgy általános szokásuk szerint: tömött fürdőben – a fiatalok, és még a portás sem reccsent rá erőlesen minden egyes ismeretlen belépőre (beérte minden harmadikkal). A méretes termopán ablakon tompítva beszűrődő, többé-kevésbé pontos időt jelző harangütések azonban rendhagyó méretű tömeget rebbentenek meg az első emeleti oszlopteremben, és miután mindenki rápillantott karórájára, telefonképernyőjére, a népes csoport szép rendben elindult a szélesre tárt két-szárnyú ajtón keresztül, befele, a vörös plüssel takart székekkel bebútorozott amfiteátrumba. Néhány percnyi, csak csendes suttogások által megszakított csend után belépett a terembe a szemmel láthatóan megilletődött Jelölt, és utána szép sorban a Bizottság tagjai is bevonultak. Megkezdődött Botházi Mária doktori értekezésének nyilvános védése, megkezdődött egy, több mint két órán keresztül tartó utazás az erdélyi magyar értelmiség történetébe.

A harmadik Korunk első évtizedének szerkesztési koncepciói a közéleti témák tükrében. Egy szellemi műhely rendszer váltó tíz éve című doktori értekezés alapos és erős munkának bizonyult, amelyet mind a hallgatóság, mind az értékelő bizottság – élükön Cseke Péter egyetemi tanárral, a dolgozat szakirányítójával – értékelt és elismert. Ebből az intellektuális vállalkozásból nőtt ki az a különleges tematikájú, olvasmányos és őszinte elemző sajtótörténeti kötet, amely „kereszttségben” az *Átmenetek. A harmadik Korunk rendszer váltó tíz éve* címet kapta, és amely 250 lapnyi terjedelmével méltó módon

foglalja össze az erdélyi magyar szellemi élet egyik legfontosabb, legláthatóbb műhelyének meghatározó esztendeit.

A *Korunk* Komp-Press Kiadója felkarolta a kéziratot, és – érdekes, önreflexív tükrjátékot bonyolítva le – a nagyközönség elé bocsátotta a róla szóló összefoglalót.

Az a tény, hogy a nagyközönség elé került a „rendszer váltó *Korunk*” egy évtizednyi történéseinek már-már kínos pontossággal összeállított értelmezése, megengedi azt, hogy belelássunk egy olyan szellemi fórum működésébe, amely mellett, hogy iskolája volt számos, közéleti téren is meghatározó erdélyi értelmiséginek, olyan tudományos tevékenységet bonyolított le, amely még a legzavaro-sabb és legreménytelenebb, általában politikai ideológiáknak álcázott önzés által megfertőzött időszakokban is képes volt arra, hogy megerősítő, kijózanító szavakat szóljon a Kárpát-medence túldolgoztatott *intelligentiájának*.

Sajnos nehéz felmérni a humán tudományokat publikáló folyóiratok impaktfaktorát – és itt nem a különböző szcientometriai bohóckodásokra gondolunk, hanem arra a valóságos hatásra, gondolatszülettető „bábáskodásra” utalunk, amelynek köszönhetően egy eszme eljut a csíra-állapotból a közvetlen, társadalmi szintű cselekvésig –, emiatt nehéz pontosan meghatározni a *Korunk* mindenkori szerepét is, de ha a lapot mint médiumot tekintjük, mint a benne megszólalók hasznos gondolatainak hatékony vehikulumát, akkor, megfigyelve a publikálók életpályáit, a *Korunk*nak az ezekben játszott szerepét, elég pontosan kiszámítható az is, hogy ez a különleges közlemény miképpen befolyásolja az összmagyar kulturális életet (és implicit módon, azokat a kultúrákat, melyekről beszámoló, értelmezések, gazdasági interakciók révén érintkezésbe kerül).

A *Korunk*, mint ez kiderül Botházi Mária értelmezéséből is, *igazi* folyamiban elsősorban azon igyekezett, hogy megnyissa a Kárpátok néha nyomasztó „koszorújába” szorult magyarság szellemi horizontját, és integrálja azt egy európai (vagy inkább kozmopolita) létértelmezés paradigmájába, ahol és amely által igazabban felfoghatókká tehetőek a történelem szeszélyes eseményeinek „köszönhetően” gyakran kiszolgáltatott helyzetekre eszmélő magyarok.

Botházi a *Korunk*nak azt az ívét ismerteti alapos részletességgel, amellyel az a kommunista berendezkedés lélekromboló cenzúrája eredményeképpen amolyan pártlapi silányultságból visszaküzdötte magát elismert és meghatározó, *valódi impakttal* rendelkező intellektuális közösséggé, és miképpen interferálódott ez a tevékenység – a Kolozsváron megjelenő szellemtudományi folyóirat „újja-születése” – az 1989 után, több mint fél évszázados fásultságból ébredő erdélyi magyarság tudatosodásával, szellemi, politikai és gazdasági újraindulásával.

A kötetből számos olyan, a közösségi létet meghatározó értelmiségi életpályája rajzolódik ki, akik – a szigorúan vett lapszerkesztés mellett – a zsidobadságból az 1989 decemberében lezajlott, máig sem teljes mértékben értelmezhető események által kilendített erdélyi magyar közösség alakulását nagyban meghatározó intézmények építőivé váltak, mint Kántor Lajos, Cseke Péter, Pomogáts Béla, Cs. Gyimesi Éva, Szilágyi N. Sándor vagy Láng Gusztáv, akik, a *Korunk* által „mediált” és mediatizált, a közösségi újrakezdések szellemi vitáinak lebonyolítása mellett a *polis* történéseit oktatói, politikusi, intézményépítői-szervezői tevékenységükkel is meghatározták.

Botházi Mária összefoglalója szorosan az 1990 és 2000 közti lapszámokat vizsgálja, néhol összetett tematikai táblázatokba „beleszelidítve” a helyenként eklektikus lapszámokat, de bőven kitér a lap alapításának, kényszerű megszüntetésének, majd az 1957-beli, a kommunista berendezkedés által meghatározott újraindításának körülményeire, ahhoz, hogy kismonográfiája megfelelő lendülettel vezesse fel az 1989 telén kezdődött és egy évezred „berекszítésével” záruló folyamatokat.

Szerzőnk könyvének erőssége, hogy jöllehet „csak” egy évtizedet tárgyal rész-

letesen Kolozsvár – és így Erdély – szellemi műhelyének életéből, ezt az egy évtizedet beleilleszti abba a komplexitása és máig feldolgozatlan „ideológiai traumái” miatt nehezen leírható társadalmi szövetbe, amit a két világháború közti, majd a kommunista berendezkedés és 1989 decembere után a demokrácia felé történő hangsúlyosabb elmozdulás definiál. A kötet hatékonyan foglalja össze a *Korunkról* korábban született összefoglalókat, józan távolságtartással, ideológiai elfogulatlansággal értelmezve pl. Gáll Ernő visszaemlékezéseit, Gaál Gábor egyértelműen baloldali lapszerkesztési elveit is hatékonyan fejté vissza az áldatlan politikai környezetre, és objektíven mérte fel Dienes László *Korunk*ba fektetett tevékenységének jövőbe mutató elveit, anélkül hogy átvenné a hagyományos *Korunk*-értelmezések szenvedélyes hangnemét.

Megható az, amint Botházi oknyomozói alaposítással feltárja a *Korunk* 1926-os indulását és 1957-es újraindulását meghatározó főszerkesztők, Dienes László és Gaál Gábor élettörténetének meghatározó momentumait, kitérve pl. a Dienest ért fizikai támadásokra (66–67.) vagy a Gaál életszemléletét és baloldali beállítódottságát valószínűleg nagymértékben meghatározó családi hátterére (71.). Botházi a Dienes-féle *Korunk*-szerkesztési gyakorlatának értelmezésében nagyban támaszkodik Pomogáts Béla *Korunk*-áttekintésére, viszont mivel a második *Korunk*-folyamról leginkább szubjektív szemszögből íródott összefoglaló visszaemlékezéseket talált a kutató, azokat kiegészítendő, alapos és távolságtartó elemzést végzett a „sötét” nyolcvanas évekről (82–83.), amikor a lap számára az egyetlen járható pázsma az uralkodó ideológiáktól némileg függetleníthető tudománynépszerűsítés felkarolása volt (főleg Veress Zoltán nevéhez fűződő tevékenység). Szerzőnk felméri az 1986-ban bekövetkezett Galéria-bezárásnak az (erdélyi) magyar művészi nyilvánosságra kiható negatív következményeit, és szintén elfogulatlanul mérte fel a Rácz Győző főszerkesztő nevéhez fűződő, tulajdonképpen a kisebbségi magyar (értelmiségi) lét metaforájaként értelmezhető, „fullasztó” szerkesztőségi hangulat és behatároltság következményeit (90.).

A sikeres kontextualizálás egyik bravúrként olvashatjuk a – szerző közéleti írásaira jellemző, de ebben a kötetben csak csínján, viszont mindig a helyén al-

kalmazott iróniával – „Forradalom?”-nak elnevezett fejezetet, ahol Botházi, leginkább Vladimir Pašti, Stefano Bottoni és Anelli Ute Gabanyi munkáira támaszkodva fejt fel ennek a máig sem lezárt történelmi eseménysorozat, a Romániában 1989 decemberében lezajlott források okait, lehetséges lefolyását és máig ható, főleg negatív következményeit. Ezen utóbbiak közül kiemelhetjük az 1990-es évek eleji, a *Korunk*ot is súlyosan érintő gazdasági nehézségek leírását, melyeket a modern szemléletű és technikájú médiapiacba történő beilleszkedési kísérletek eredményeztek. Ugyanakkor a szerző kendőzetlenül beszél azokról a szerkesztőségszervezési gondokról is, melyek a kilencvenes évek elején nehezítették a *Korunk* létezését (110.), de beszámol azokról a személyközi kommunikációs gyakorlatokról is, amelyek fontos szerepet játszanak a folyóirat szerkesztési rendszerének, a Dienes-féle lapkoncepció felvállalásának és továbbvitelének kialakításában – ebben a vonatkozásban a kötet kiemeli Kántor Lajos tevékenységének jelentőségét.

A „harmadik *Korunk*” szerkesztési rendszereinek alapos elemzéséből, a gyakran felkért szerzők névsorából kiderül, amellett, hogy a lap gyakorlatilag a magyar nyelvterület szellemi nagyköveként működött, hasznos műhelye, iskolája volt olyan szerzőknek, akik már a kilencvenes évektől meghatározták az erdélyi magyar kisebbség szellemi változásainak irányvonalát. Így a *Korunk* számolapszámát szerkesztő Cseke Péter nevéhez fűződik a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Újságírás szakának indítása. Ugyanakkor a *Korunk* hasábjain számos olyan erdélyi magyar „csúcserőtelmiségi” publikál, akik jelentős befolyással bírnak a kulturális és politikai életben, emellett meg jelentős, nemegyszer nemzetközi szinten is elismert tudományos tevékenységet folytatnak.

Nevek említése nélkül, ám a Botházi által listázott szerző-repertóriumok alapos átvizsgálása után arra a következtetésre jutottunk, hogy ez a kötet kitűnő nyersanyaga lehet az erdélyi magyar kisebbségi létezés sajátos vonatkozásainak a vizsgálatában, ugyanis – annak ellenére, hogy ennek explicit megfogalmazásával nem találkoztunk a kötetben – ebből az alapos összesítésből markánsan ki-domborodik az a „mester-tanítvány”

pattern, tehát az a kulturális, politikai (és minálunk, Erdélyben nemegyszer ennek szerves tartozékaként tekinthető gazdasági ellátottság) „örökítési” rendszer, amely lehetővé teszi hasonló életszemléletű értelmiségi szövetségek kialakulását és évtizedeken átívelő létezését. Amennyiben lehet hiányosságot felróni a könyvnek, az az, hogy míg az első és második *Korunk*-folyam meghatározó szereplőit „emberközélsől” ismertette, de – következetes szakmaiságról adva tanúságot – személyiségük helyett szerkesztői gyakorlatuk elemzéséből vonta le a lap sorsára való befolyásáról szóló következtetéseit, addig a harmadik, legrészletesebben elemzett folyam esetében nagyon ritkán kerülnek sorra interperszonális kapcsolatok ismertetései, holott esetenként ezek bírnak a legnagyobb befolyással egy folyóirat életére, fejlődésére. De rögtön vissza is vonjuk ezen „megrovásunkat”, ugyanis Botházinak a harmadik *Korunk* esetében olyan, nem lezárt korszakról kellett volna beszélnie, amelynek szereplői esetleg negatívan reagálhattak volna egy esetleges külső értelmezésre. Ez a „hallgatás” viszont arra figyelmezteti az „erdélyiség” elemzőit, hogy mind az erdélyi magyar médiának, mind az erdélyi magyar médiaértelmezésnek el kell rejtenie személyes viszonyrendszerének struktúráit. Ezt a sajátosságot felismerte Cseke Péter is, akiről így ír kötetében Botházi: „Cseke szerint már 1991-ben felismerhető volt, de 1992-ben pregnánsan bebizonyosodott, hogy csak a belső munkatársak közötti kiváló együttműködés válik a szerkesztőség »hosszabb távon is átütő erejű csapatává.«” (110.) Ugyanakkor reméljük, hogy szerzőnk ezen munkája későbbi, *Korunk*-monográfiává bővített kiadásában be fog számolni azokról az eseményekről, személyközi kapcsolatokról is, melyek kialakították a lap 1990 utáni pályázási és humánerőforrás-stratégiáit. Bakk Miklós is, Botházi Mária doktori értekezéséről írt referátumában kiemeli, hogy érdemes ezt a dolgot az elítélés felé elmozdítani (értékelésének részletei megjelentek: *ME.dok*, 2013/1., *Aula.*), és mi hozzátennénk azt, hogy ez a viszonylag áttekinthető, kisszámú meghatározó szereplőt magába foglaló erdélyi magyar értelmiségi háló kitűnően vizsgálható lenne.

A kötet azonban jócskán érint még ma is kényesnek számító témákat, szigo-

rúan tudományos és objektív hangnemben. Ilyen fejezet például a *Korunk* hasábjain lezajlott, a magyar nyelvű egyetem létrehozásának lehetőségéről és valószínű implikációjáról lezajlott vita, amelynek során, mint szerzőnk is megállapítja, sokszor személyeskedésig is elmenő viták bontakoztak ki a kilencvenes évek erdélyi magyar nyilvánosságát meghatározó személyiségek között.

Botházi kötetének erényeként fogható fel az, hogy tematikai egységekbe rendezte a vizsgált évtized *Korunk*-cikkeit, olyan médiaelemzési rendszert implementálva, amely mentén folyamatábraként kirajzolódik a „rendszerelváltó *Korunk*” súlypontos szerkesztési elvrendszere, ám ugyanakkor az is kiolvasható ebből az összesítésből, hogy mik voltak azok a sarkalatos kérdések, melyek a kommunizmus összeomlása után, a demokratikus államforma fájdalmas vajúdásai közben foglalkoztatták a meghatározó erdélyi magyar értelmiségieket (vagy Bakk Miklós tágabb értelmű szóhasználatával élve: az elitet). Így kiderül a kitűnően szerkesztett kötetből, hogy a *Korunk* ezen évtizede különleges figyelmet szentelt az erdélyi magyar média számos aspektusának, figyelt (igaz, szerényebb mértékben) az egyházakra, nagy teret szentelt a kisebbségi lét kérdéseinek boncolgatására, felmérte a különböző kultúrák együttélésének aspektusait, számos szemszögből megvizsgálta a már említett magyar egyetem témáját, és reflektált az erdélyiség-fogalomra. Ahhoz, hogy minél hatékonyabban ragadja meg ezeket a jelenségeket, az elég rendszeresen visszatérő erdélyi magyar szerzők mellett jelentős számú külföldi szakember tollából származó cikkel is találkozhatunk a *Korunk* hasábjain, főleg jeles magyarországi kutatóktól, de sajátos tematikus számokban felbukkannak olaszországi, az USA-ban tevékenykedő, finnországi, ausztriai, németországi stb. szerzők, akik sokszor az illető országban élő magyar emigráns közösségek képviselői, de számos esetben olvashatjuk más nemzetiségű szerzők magyarra lefordított írásait is. Amint megtudhatjuk a könyvből, a gyümölcsöző kulturális és tudományos együttélés jegyében sok vezető román értelmiségi is küldött cikket a *Korunk*nak.

Ezt a tematikus felosztást értelemszerűen lehet tovább finomítani, ám azzal,

hogy az általa vizsgált több száz cikk fő tematikai vonalát felvázolta, Botházi olyan követendő metódust adott az erdélyi magyar média elemzőinek, mely mentén könnyebben átfoghatóak ennek a régióknak a sajátos problémái.

Ugyancsak a kötet műfajának – társadalom-, illetve médiatudományi természetű elemzés – tudható be, hogy kevés szó esik a vizsgált évtized irodalmi vonatkozásairól, valamint a lapjain megjelentetett képzőművészeti alkotások „társadalmi beágyazódottságáról”, ám reméljük, hogy a majdan kiadandó *Korunk*-nagymonográfia tartalmazni fogja ezeket a fejezeteket is.

A kötet a sok osztályozás, a precíz kategorizációk, a tematikai áttekintést megkönnyítendő számos táblázat ellenére is olvasmányos marad, és akik ismerik Botházi Mária népszerű publicisztikáját (főleg az *Erdélyi Napló* hasábjain olvashatjuk közösségi oldalakon gyakran virálissá váló írásait), főleg az ideológiai, politikai kényessége miatt nehezen értelmezhető tényezőkről néhol felfedezhetik azokat a szófordulatokat, utalásokat, fogalmazási sajátosságokat, amelyek a közéleti cikkeinek a sajátos „keserűdeserdélyimagyar”-jellegét kölcsönzik. Ám mint fentebb is említettük, ez közel sem válik a kiadvány tudományosságának kárára, ám valószínűleg hozzájárul ahhoz, hogy eljuttassa a könyvet olyan közönséghez is, amely amúgy nem érdeklődne a „száraz” sajtótörténetek iránt.

Botházi írása a romániai magyar kisebbség egyik legfontosabb szellemi műhelyének olyan évtizedét foglalja össze, amikor gyakorlatilag semmiből kellett az erdélyi magyar kultúrát megmentő intézményeket felépíteni, és amint kiviláglik, ez a vállalkozás sikerrel zajlott, a könyvben alaposan ismertetett külső és belső (szerkesztőségi) nehézségek ellenére is.

Átfogó tematikájának, alapos kontextualizálásának köszönhetően Botházi Mária könyvét bátran nevezhetjük az erdélyi magyar kisebbségről írt egyik legsikerültebb kismonográfiának is.

A kötetet végigolvasva kijelenthetjük, hogy az alapításának 90. évfordulóját ünneplő *Korunk* nem is adhatott volna önmagának szebb, „megelőlegezett születésnap ajándékot”, mint ezt a 2015-ben megjelent könyvet.

Péter Árpád